

Forma kanoniczna zawarcia małżeństwa – spojrzenie historyczne i postulat reformy

Kanoniczna forma małżeństwa jest instytucją relatywnie niedawną w historii Kościoła. Wprowadzona przez dekret *Tametsi* Soboru Trydenckiego¹, w nowych ramach prawnych została ujęta w dekrete *Ne temere* Kongregacji Soboru z roku². Kodeks z 1917 roku, mimo dyskusji przy jego redakcji, wiernie przekazuje normy wcześniej zaaprobowane przez papieża Piusa X³. Zarówno na soborze watykańskim II, jak i w czasie rewizji kodeksu było wiele postulatów zmiany obowiązującej formy, jednak jej zasadnicza struktura pozostała nienaruszona. Tym niemniej trwa dyskusja w polskiej literaturze kanonistycznej nad zasadnością wymagania zawarcia formy kanonicznej *ad validitatem* oraz nad jej uzasadnieniem⁴. Niedawno ukazało się też ważne studium historyczne na temat kształtowania się kanonicznej formy zawarcia małżeństwa⁵.

1 Por. Sobór Trydencki, *Tametsi*, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych*, red. A. Baron, H. Pietras [dalej: DSP], t. 4, Kraków 2005, s. 720-725.

2 Por. Sacra Congregatio Concilii, decr. *Ne temere*, 2 aug. 1907, w: *Codex Iuris Canonici Fontes*, a cura di P. Gasparri [dalej: *Fontes*], t. 6, Watykan 1932, nr 4340, s. 867-870.

3 Por. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae xv auctoritate promulgatus*, Romae 1917, can. 1094-1103.

4 Zob. P. Kroczek, *Does obligatory canonical form of marriage contribute to „salus animarum”?*, „Folia Canonica” 12 (2009), s. 23-30; P. Kroczek, *Ocena „raison d’être” norm dotyczących kanonicznej formy zawarcia małżeństwa w warunkach polskiego prawa cywilnego. Przyczynek do dyskusji*, „Analecta Cracoviensia” 41 (2009), s. 469-481; P. Kroczek, *Should canonical form still be required for the validity of the marriage? The future of can. 1108 CIC 1983*, w: „Iustitia et Iudicium”. *Studi di diritto matrimoniale e processuale in onore di Antoni Stankiewicz*, a cura di J. Kowal, J. Llobell, Città del Vaticano 2010, s. 857-879; P. Majer, *Znaczenie kanonicznej formy małżeństwa*, „Annales Canonici” 11 (2015), s. 135-155.

5 Zob. A. Sosnowski, *Impedimentum clandestinitatis. Kształtowanie się kanonicznej formy zawarcia małżeństwa*, „Annales Canonici” 13 (2017), s. 295-334.

W poniższym tekście autor chciałby zabrać głos w tej debacie, czerpiąc pomysły zmian w obowiązującym porządku prawnym z dyskusji prowadzonych w czasie zmian kodyfikacyjnych i soborowych. Po przeanalizowaniu niektórych elementów historycznych, ze szczególnym uwzględnieniem redakcji i rewizji kodeksu, zostanie przedstawiony dzisiejszy system prawny w zakresie formy wymaganej do ważnego zawarcia małżeństwa, z uwzględnieniem jurysprudencki Roty Rzymskiej w tym zakresie. Po ukazaniu skomplikowanych zagadnień obowiązującego prawa zostanie zaprezentowane rozwiązanie *de lege ferenda*, w myśl którego zostałaby pozostawiona forma kanoniczna jako wymagana do ważności małżeństwa, jednak po gruntownym jej uproszczeniu i zreformowaniu.

1. Forma kanoniczna i jej reforma na początku XX wieku

Kościół, idąc za św. Pawłem, widział zawsze małżeństwo jako misterium⁶, jednak jest to tajemnica ludzkiej miłości podniesionej przez Chrystusa do rangi sakramentu. W tym ludzkim wymiarze mieści się także wymiar prawny małżeństwa, który Kościół uznawał, przejmując z prawa rzymskiego zasadę konsensualną: *consensus facit matrimonium*. Przyjmując tą fundamentalną zasadę prymatu zgody małżeńskiej, akceptowano przez wieki jakąkolwiek formę jej wyrażenia, zgodnie z lokalnymi prawami lub zwyczajami⁷. Taka postawa szanowała wolność małżonków, była jednak także powodem rozprzestrzeniania się małżeństw potajemnych, zawartych bez świadków, a w konsekwencji niebezpiecznego rozdźwięku między forum wewnętrznym a zewnętrznym, grożącego bigamią⁸. Niebezpieczeństwo to zostało dostrzeżone przez Sobór Trydencki, który po zażartych dyskusjach zarówno w fazie bolońskiej⁹, jak i ostatniej

6 „Tajemnica to wielka, a ja Wam mówię w odniesieniu do Chrystusa i do Kościoła” (Ef 5, 32).

7 Por. P. Moneta, *Il matrimonio*, in: *Il diritto nel mistero della Chiesa*, t. 3, Roma 2004, s. 284: „la Chiesa non solo aveva sempre accettato qualunque forma di celebrazione, quale veniva comunemente seguita, secondo gli ordinamenti civili o le consuetudini familiari, presso varie popolazioni, ma arrivava a ritenere validamente coniugati anche coloro che si erano scambiati una volontà matrimoniale in privato”. Więcej na temat historii zasady konsensualnej i historii form wyrażania zgody małżeńskiej w Kościele wschodnim i zachodnim zob. T. Gromnicki, *Forma zawierania zaręczyn i małżeństw według dekretu „Ne temere” z dnia 2 sierpnia 1907 roku z uwzględnieniem prawa austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego*, Kraków 1910, s. 13–28.

8 Por. A. Sosnowski, *Impedimentum clandestinitatis*, dz. cyt., s. 307–313.

9 Por. H. Jedin, *Storia del Concilio di Trento*, t. 3, Brescia 20103, s. 217–226.

z 1563 roku¹⁰ zdecydował się wprowadzić obowiązek zachowania specjalnej formy, zwanej kanoniczną, gdyż została ustalona przez prawo kościelne¹¹. Forma została wprowadzona poprzez dekret soborowy *Tametsi* i wymagała obecności proboszcza lub delegowanego przez niego kapłana, a także dwóch lub trzech świadków. Małżeństwo zawarte bez obecności tych przewidzianych osób było nieważne na mocy prawa kościelnego¹².

Dekret *Tametsi* nie tylko został przegłosowany przy znacznym sprzeciwie części ojców soborowych¹³, ale przez ponad trzysta lat nie obowiązywał w całym Kościele katolickim. Było to spowodowane faktem, że nabierał mocy prawnej dopiero po promulgacji na danym terenie, a na niektórych terytoriach, głównie protestanckich, nigdy go nie promulgowano. Były to tak zwane terytoria nietrydenckie¹⁴. Ponadto istniały poważne wątpliwości co do kompetencji terytorialnej proboszcza i ważności małżeństwa przy jego jedynie pasywnej obecności¹⁵.

Ta skomplikowana sytuacja prawna dotycząca formy kanonicznej zaowocowała projektami reformatorskimi. Jeden z nich został przedstawiony w czasie prac nad pierwszą kodyfikacją prawa kanonicznego¹⁶. W pierwszym dostępnym schemacie dotyczącym formy kanonicznej sformułowano zasadę, że na całym świecie jedynie te małżeństwa są ważne, przy których asystuje katolicki proboszcz, ordynariusz lub kapłan przez nich delegowany oraz dwóch

¹⁰ Por. H. Jedin, *Storia del Concilio di Trento*, t. 4, Brescia 20103, s. 143–173; J. Rapacz, *Zwyczajna forma zawarcia małżeństwa według Kodeksu Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 41 (1998) 1–2, s. 239, nota 1.

¹¹ Por. V. De Paolis, *Forma canonica*, w: *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, a cura di C. Corral Salvador, V. De Polis, G. Ghirlanda, Milano 1993, s. 517: „la validità del matrimonio l’obbligo di una speciale forma, che poi fu detta «canonica», in quanto trae la sua origine e forza proprio dalla legge della Chiesa. Tale forma richiedeva l’assistenza di un ministro sacro, oltre a quella di due testimoni”.

¹² Por. Sobór Trydencki, *Tametsi*, w: DSP, t. 4, s. 722: „Qui aliter, quam presente parochi vel alio sacerdote, de ipsius parochi seu ordinarii licentia, et duobus vel tribus testibus matrimonium contrahere attentabunt: eos sancta synodus ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit, et huiusmodi contractus irritos et nullos esse decernit, prout eos presenti decreto irritos facit et annullat”.

¹³ Warto zaznaczyć, że dyskusje trwały do końca, a przeciw dekretowi głosowało 55 ojców soborowych na 198 obecnych. Por. DSP, t. 4, s. 720, nota 29.

¹⁴ Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Opole–Kraków 19583, s. 278; T. Gromnicki, *Forma zawierania...*, dz. cyt., s. 37–40.

¹⁵ Por. T. Gromnicki, *Forma zawierania...*, dz. cyt., s. 43–45.

¹⁶ Zapis poszczególnych schematów i dyskusji znajduje się w Tajnym Archiwum Watykańskim (Archivio Segreto Vaticano [dalej: ASV]) w dokumentacji Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Kanonicznego [dalej: *Commissione Cod. Diritto Canonico*], w znacznej większości w teczce 55.

świadków¹⁷. Następnie została zaproponowana norma dotycząca asystowania przez proboszcza lub ordynariusza jednej ze stron, jednak do ważności mógłby błogosławić jakikolwiek proboszcz lub ordynariusz, albo kapłan przez nich delegowany¹⁸. Kompetencja proboszcza miała być ściśle określona terytorialnie, gdyż nieważne miało być małżeństwo błogosławione poza własnym terytorium¹⁹. W tym punkcie niektórzy chcieli pozostawić własnemu proboszczowi władzę asystowania także poza terytorium²⁰. W przeprowadzonej 8 marca 1906 roku dyskusji nad tym schematem, konsultorzy zastanawiali się między innymi nad sformułowaniem *parcho catholico*, biorąc pod uwagę, że małżeństwa zawierane przed schizmatykami były uważane przez Święte Oficjum za ważne. Jednak przewodniczący Gasparri (z poparciem konsultowa Wernza) był w tym punkcie za zmianą prawa, ograniczającą ważność asystowania do proboszczów katolickich²¹. Ze względu na kryterium terytorialne konsultorzy byli podzieleni między tych, którzy uważali, że każdy proboszcz powinien mieć władzę asystowania na całym świecie; tych, którzy zgodnie z proponowanym schematem chcieliby ograniczenia terytorialnego takiej władzy; i wreszcie tych, którzy przychylali się do opinii, żeby własny proboszcz mógł asystować wszędzie, natomiast każdy inny tylko na swoim terytorium²².

17 Por. Schemat I *De forma matrimonii*, can. 15: „Matrimonium in unversa Ecclesia, ut valeat, celebrari debet coram catholico parcho vel Ordinario vel alio sacerdote ab eisdem rite delegato et coram duobus saltem testibus”, w: ASV, *Commissione Cod. Diritto Canonico*,teczka 55.

18 Por. Schemat I *De forma matrimonii*, can. 16: „§ 1. Nisi aliqua iusta et gravis causa excuset, nuptiis assistat parochus vel Ordinarius domicilii alterutrius contrahentis aut sacerdos ab eisdem rite delegatus. § 2. Ad valorem tamen matromonii sufficit praesentia, praeterquam duorum testium, cuiuslibet catholici parochii vel Ordarii aut alius sacerdos ab eisdem rite delegati”, w: ASV, *Commissione Cod. Diritto Canonico*,teczka 55.

19 Por. Schemat I *De forma matrimonii*, can. 17: „Parochus vel Ordinarius invalide matrimonio assistunt extra limites sui teritorii”, w: ASV, *Commissione Cod. Diritto Canonico*,teczka 55.

20 Por. Schemat I *De forma matrimonii*, can. 17, nota 1: „Alcuni preferibbero: *Parochus vel Ordinarius domicilii valide assitunt ubique, quicumque alius parochus vel Ordinarius nonnisi intra limites sui teritorii*”, w: ASV, *Commissione Cod. Diritto Canonico*,teczka 55.

21 Por. *Consulta Parziale del 8 marzo 1906*, s. 1-2: „Palmieri ha difficoltà per la dizione „parcho Catholico”. Osserva come il S.O. ha più volte risposto che l’assistenza del parroco orientale schismatico è valida. Mons. Presidente conviene che il S.O. abbia più volte risposto in questo senso, ma ritiene conveniente su questo punto un cambiamento del diritto. Sembra difatti sconveniente che un parroco non cattolico funga da teste autorizzato scelto dalla Chiesa per assistere alla celebrazione di un Sacramento. Wernz aggiunge che il S.O. ha adesso abbandonato quella massima”, w: ASV, *Commissione Cod. Diritto Canonico*,teczka 55.

22 Por. *Consulta Parziale del 8 marzo 1906*, s. 2: „Sebastianelli non vede la ragione di questa restrizione. Vorrebbe che qualunque parroco potesse assistere validamente *ubique*. Wernz al contrario

To ostatnie rozwiązanie znalazło swoje odzwierciedlenie w drugim zaproponowanym schemacie dotyczącym formy kanonicznej, gdzie w jednym paragrafie zostały ujęte trzy normy: małżeństwo może zostać zawarte przed jakimkolwiek proboszczem lub ordynariuszem katolickim, własny proboszcz i ordynariusz może asystować wszędzie, natomiast inny tylko na swoim terytorium²³. Interesujący jest komentarz, jaki znajduje się w przypisie do tego kanonu: „Niektórym wydaje się absurdalne, że własny proboszcz itd. nie mógłby przeprowadzić małżeństwa swoich parafian albo pozwolić na nie poza parafią”²⁴. W czasie kolejnych obrad konsulty przewodniczący Gasparri uzasadniał normę pozwalającą na asystowanie własnemu proboszczowi *ubique terrarum*, podkreślając, że w przeciwnym razie własny proboszcz nie mógłby także delegować tego uprawnienia poza swoje terytorium, co utrudniłoby zawieranie małżeństw poza diecezją, gdyby nie było poważnej przyczyny. Większość konsultorów zgodziła się, aby kanon pozostał tak jak został sformułowany²⁵.

W związku z tym w trzecim schemacie dotyczącym formy kanonicznej zawierający te normy paragraf pierwszy kanonu 16. pozostał bez zmian²⁶. Kolejny

vorebbe che anche il parroco proprio non potesse assistere che *intra limites proprii territorii*. Osserva come la tendenza del diritto canonico è di fare la giurisdizione locale. Da altra parte, ora che ogni parroco legittimo può assistere al matrimonio, non si vede più la ragione perchè il parroco proprio possa (come è senza dubbio nel diritto vigente) assistere o delegare per l'assistenza *ubique*. Pompili e van Rossum accedono all'opinione del P. Wernz. Palmieri preferisce la redazione della nota, per mettere una differenza tra il parroco proprio e gli altri”, w: ASV, *Commissione Cod. Diritto Canonico*, teczka 55.

23 Por. Schemat II *De forma matrimonii*, can. 16 § 1: „Quilibet catholicus parochus vel Ordinarius valide matrimonio assistit; sed parochus vel Ordinarius proprius alterutrius contrahentis, valide assistit ubique; alius vero parochus vel Ordinarius, non nisi intre limites sui territorii”, w: ASV, *Commissione Cod. Diritto Canonico*, teczka 55.

24 Schemat II *De forma matrimonii*, can. 16 § 1, nota (2): „Infatti ad alcuni sembra assurdo che il *parochus proprius* etc. non possa fare o permettere il matrimonio dei suoi parrocchiani fuori di parrocchia”, w: ASV, *Commissione Cod. Diritto Canonico*, teczka 55. W tekście artykułu tłumaczenie własne, podobnie pozostałe tłumaczenia, jeśli nie zaznaczono inaczej.

25 Por. *Consulta parziale del 15 marzo 1906*, s. 2: „Mons. Presidente dice che la ragione la quale consiglia di porre che il parroco proprio possa validamente assistere *Ubique*, è perchè altrimenti il parroco non potrebbe nemmeno delegare altri ad assistere fuori del territorio; e allora, se il matrimonio, ad esempio, volesse celebrarsi senza una causa grave (ex. gr., per devozione ad un santuario) fuori della diocesi, non potrebbe dare la licenza altri all'infuori del Papa. La maggioranza dei Consultori approva il canone *uti iacet*”, w: ASV, *Commissione Cod. Diritto Canonico*, teczka 55.

26 Por. Schemat III *De forma matrimonii*, can. 16 § 1, w: ASV, *Commissione Cod. Diritto Canonico*, teczka 55.

raz napotyamy jednak bardzo ciekawy przypis do tego paragrafu: „Niektórzy z prafatem Sebastianellim powiedzieliby po prostu: *Quilibet catholicus parochus vel Ordinarius valide matrimonio assistit*. Inni z o. Wernzem dodaliby: *sed non nisi infra limites sui territorii*, inni wreszcie wolą ten paragraf tak jak jest”²⁷. Warto podkreślić, że znowu pojawia się tu propozycja, aby ważne było małżeństwo zawarte przed jakimkolwiek katolickim proboszczem lub ordynariuszem, bez terytorialnych ograniczeń. Jednak Wernz także w czasie obrad kolejnej konsulty nadal podtrzymywał swoją tezę o ograniczeniu terytorialnym władzy każdego proboszcza, wbrew wielu konsultorom opowiadających się za sformulowaniem kompromisowym zawartym w projekcie. Opinia Wernza zyskała poparcie konsultora De Lai, który przytaczał różne argumenty za ograniczeniem terytorialnym władzy proboszcza: porównanie z prawem świeckim, gdzie urzędnik może asystować tylko na swoim terytorium; trudności samego proboszcza w przygotowaniu i zapisaniu małżeństwa zawartego poza swoją parafią; ograniczenia, jakie mają nawet biskupi w sprawowaniu pewnych funkcji poza własną diecezją²⁸. W czasie ostatniego marcowego spotkania konsultorów 1906 roku temat omawianego paragrafu nie został już poruszony²⁹. W czwartym schemacie dotyczącym formy małżeńskiej omawiany paragraf zmienił tylko numerację, jednak jego brzmienie pozostało bez zmian³⁰. Ten schemat trafił 4 czerwca 1906 roku na obrady kardynałów, którzy zajmowali się projektem kodeksu. Jednak nad kwestią formy kanonicznej nie

27 Schemat III *De forma matrimonii*, can. 16 § 1, nota (1): „Alcuni con Mons. Sebastianelli direbbero semplicemente: *Quilibet catholicus parochus vel Ordinarius valide matrimonio assistit*. Altri col. P. Wernz aggiungerebbero: *sed non nisi infra limites sui territorii*, altri finalmente preferiscono il paragrafo come sta”. w: ASV, *Commissione Cod. Diritto Canonico*, teczka 55.

28 Por. *Consulta parziale del 22 marzo 1906*, s. 2: „Sebastianelli, Pompili, Bastien, Palmieri, van Rossum approvano la redazione del testo. Wernz insiste nella sua opinione espressa nella nota. Una volta stabilito che ogni parroco assiste validamente, vorrebbe che tale facoltà fosse per tutti, compreso il parroco proprio, ristretta *infra limites sui territorii*, De Lai aderisce pienamente all’opinione del P. Wernz. Osserva come anche secondo le leggi civili, il sindaco non può assistere che nel proprio comune. Inoltre il parroco fuori del territorio non può fare le pubblicazioni, non ha i libri ove deve notare la celebrazione del matrimonio, ecc., di guisa che potrebbero facilmente avvenire gradi inconvenienti e confusioni. Osserva come lo stesso Vescovo non può esercitare i pontificali, atto esterno di pompa, fuori dal territorio; sarebbe quindi illogico permettere invece al parroco di assistere validamente ad un atto sociale di tanta gravità ed importanza quale è il matrimonio”, w: ASV, *Commissione Cod. Diritto Canonico*, teczka 55.

29 Zob. *Consulta parziale del 29 marzo 1906*, s. 1–2, w: ASV, *Commissione Cod. Diritto Canonico*, teczka 55.

30 Por. Schemat IV *De forma matrimonii*, can. 15 § 2, w: ASV, *Commissione Cod. Diritto Canonico*, teczka 55.

odbyła się wtedy żadna dyskusja, gdyż Kongregacja Soboru zdecydowała się sama zająć tym tematem³¹.

Rzeczywiście rok później Święta Kongregacja Soboru wydała ważny dokument, który gruntownie zreformował normy prawne odnośnie do formy kanonicznej. Dekret *Ne temere* z 2 sierpnia 1907 roku został wydany na polecenie papieża Piusa X i w szczególnie sposób przez niego zatwierdzony³² jako obowiązujący w całym Kościele powszechnym. Po potwierdzeniu, że do ważnego zawarcia małżeństwa Kościół wymaga obecności asystującego ordynariusza lub proboszcza i dwóch świadków³³, Kongregacja doprecyzowała czas, od którego ordynariusz lub proboszcz może ważnie asystować, sformułowała wymóg aktywnej obecności ordynariusza, proboszcza lub kapłana delegowanego i wreszcie określiła zakres terytorialny jurysdykcji asystujących: „Proboszcz lub ordynariusz asystują ważnie przy małżeństwie: § 1) tylko od dnia objęcia w posiadanie beneficjum lub objęcia urzędu, o ile by nie byli przez publiczny dekret imiennie wyklęci lub zawieszani w urzędzie; § 2) w granicach swego terytorium, w którym asystują ważnie przy małżeństwach tak swoich podwładnych, jak i niepodwładnych; § 3) jeżeli są zażewzani i zaproszeni i nie zniewoleni ani przez przymus ani przez wielką obawę, zapytując i przyjmując konsens zaślubiających się”³⁴. Kongregacja określiła także warunki wymagane do godziwości, do udzielenia delegacji, wyjątkowe okoliczności, w których zachowanie formy kanonicznej nie było konieczne, oraz obowiązek zapisania małżeństwa w księgach kościelnych³⁵.

31 Por. *Congregazione particolare del 4 giugno 1906*, s. 1: „L'esame di questo capo sarà fatto dalla S. C. del Concilio, la quale ha voluto avocare a sé la trattazione di questa materia”, w: *ASV, Commissione Cod. Diritto Canonico*,teczka 56.

32 Por. T. Gromnicki, *Forma zawierania*, dz. cyt., s. 31–33.

33 Por. *Sacra Congregatio Concilii*, decr. *Ne temere*, 2 aug. 1907, III: „Ea tantum matrimonia valida sunt, quae contrahuntur coram parochi vel loci ordinario vel sacerdote ab alterutro delegato et duobus saltem testibus iuxta tamen regulas in sequentibus articulis expressas [...]”, w: *CIC Fontes*, vol. 6, s. 869.

34 *Sacra Congregatio Concilii*, decr. *Ne temere*, 2 aug. 1907: „Parochus et loci Ordinarius valide matrimonio adstant § 1. a die tantummodo adeptae possessionis beneficium vel inchoati officii, nisi publice decreto nominatim fuerint excommunicati vel ab officio suspensi § 2. intra limites dumtaxat sui territorii, in quo matrimoniis nedum suorum subditorum, sed etiam non subditorum valide adstant § 3. dummodo invitati ac rogati et neque vi neque metu gravi constricti requirant excipiantque contrahentium consensum”, w: *CIC Fontes*, s. 869. Tłumaczenie polskie za: T. Gromnicki, *Forma zawierania...*, dz. cyt., s. 84–85.

35 Por. *Sacra Congregatio Concilii*, decr. *Ne temere*, 2 aug. 1907, v–IX, w: *CIC Fontes*, s. 869.

Prawo ustanowione przez dekret *Ne temere* zostało co do istoty przejęte w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku, który sformułował najważniejsze przepisy odnośnie do formy kanonicznej zawierania małżeństwa w kanonach 1094–1103³⁶.

2. Propozycje zmian przepisów: od prac Soboru Watykańskiego II do rewizji Kodeksu

W ramach przygotowań do soboru watykańskiego II zostały przedstawione nowe projekty dotyczące formy kanonicznej obowiązującej do ważnego zawarcia małżeństwa³⁷. Wielu biskupów proponowało pozostawienie obowiązującego prawa, inni chcieli, aby wystarczała forma publiczna przed władzą świecką, natomiast duża grupa przyszłych ojców soborowych zaproponowała zreformowanie obowiązującej formy kanonicznej³⁸. Spośród różnych propozycji reformy³⁹ liczna grupa postulowała zniesienie kryterium jurysdykcji terytorialnej do ważnego asystowania przy zawieraniu małżeństwa. Wówczas ważne byłoby małżeństwo zawarte wobec jakiegokolwiek kapłana i dwóch świadków, natomiast do godziwości wymagane byłoby, żeby był to ordynariusz lub proboszcz miejsca zawarcia małżeństwa lub kapłan przez nich delegowany⁴⁰. Należy także zauważyć prośbę wielu biskupów o takie doprecyzowanie zasady *supplet Ecclesia*, żeby było jasne, kiedy Kościół z racji błędu ogólnego uzupełnia upoważnienie do asystowania przy zawarciu małżeństwa⁴¹.

³⁶ Dobry komentarz do wyżej wymienionych kanonów można znaleźć w następującej publikacji: F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, dz. cyt., s. 280–305. Zob. także V. De Paolis, *Forma canonica*, dz. cyt., s. 517.

³⁷ W pierwszej części niniejszego paragrafu, opracowanie opiera się na artykule kanonisty hiszpańskiego Aznar Gila opublikowanym w 1982 roku, który przedstawia prace przygotowawcze do soboru oraz prace komisji soborowych dotyczący formy kanonicznej. Zob. F. R. Aznar Gil, *La revisión de la forma canonica del matrimonio en el Concilio Vaticano II*, „Revista Española de Derecho Canonico” 38 (1982) s. 507–534.

³⁸ Por. F. R. Aznar Gil, *La revisión de la forma...*, dz. cyt., s. 512–515.

³⁹ Zob. F. R. Aznar Gil, *La revisión de la forma...*, dz. cyt., s. 514. Autor wymienia ustalenie personalnej jurysdykcji własnego proboszcza, ustanowienie nieważności małżeństwa w sytuacji ślubu poza własną parafią bez wymaganego zezwolenia czy też pozwolenie na asystowanie szafarzom niekatolickim.

⁴⁰ Por. F. R. Aznar Gil, *La revisión de la forma...*, dz. cyt., s. 514: „ita ut hoc ad valorem contrahi debeat coram sacerdote quovis et duobus testibus; sed ad liceitatem hic sacerdos sit Ordinarius vel parochus loci ubi contrahitur vel sacerdos ab alterutro delegatus”.

⁴¹ Por. F. R. Aznar Gil, *La revisión de la forma...*, dz. cyt., s. 519. Jedna z propozycji brzmiała: „error communis admittatur cum iurisdictionis suppletione, in omne casu in quo, bona fide, matrimonium coram gaudente, in Ecclesia paroeciali celebratum sit”.

Propozycje zmian zostały podsumowane przez Kongregację ds. Dyscypliny Sakramentów, która widzi możliwość, aby każdy kapłan, któremu zostanie udzielona ważna jurysdykcja przez własnego ordynariusza, miał ogólne upoważnienie do błogosławienia małżeństw⁴². Jednocześnie kongregacja widzi potrzebę takiego zreformowania kanonu o błędzie ogólnym, aby Kościół uzupełniał upoważnienie do asystowania przy zawarciu małżeństwa każdemu, kto czyni to bez wymaganej delegacji⁴³. W schemacie przygotowanym na obrady soborowe zaproponowano przepis, że ewentualny brak koniecznej władzy nie unieważni małżeństwa, jeśli będą wypełnione dwa warunki: kapłan nie będzie suspendowany ani nie będzie podlegał zakazowi odprawiania mszy świętej, a zawarcie małżeństwa będzie miało miejsce w kościele lub publicznej kaplicy⁴⁴. To rozwiązanie utrzymało się w czasie prac soborowych, gdzie w schemacie z 1963 roku proponowano, by małżeństwo pobłogosławione przez kapłana niemającego ważnej delegacji było ważne, jeśli tylko zostaną zachowane wymienione wyżej warunki⁴⁵. W 1964 roku komisja soborowa zdecydowała zmienić charakter przygotowywanego dokumentu ze schematu soborowego na votum dla komisji przygotowującej rewizję kodeksu prawa kanonicznego. Redagując votum, przyjęto zasadę, żeby rozszerzyć kompetencję asystowania przy małżeństwie dla każdego kapłana, o ile nie jest obciążony cenzurą⁴⁶. Ostateczny tekst votum z 10 listopada 1964 roku, zaakceptowany przez

42 Por. F. R. Aznar Gil, *La revisión de la forma...*, dz. cyt., s. 520: „Si acepta, como solución posible y válida, el que «omnes sacerdotes in propria dioecesi iurisdictione muniti habeant delegationem generalem assistendi matrimoniis». Asimismo, ve la necesidad de reformar el c. 209, añadiendo, quizás, la cláusula „etiam pro eo qui matrimonio assistit sine delegatione”.

43 Por. F. R. Aznar Gil, *La revisión de la forma...*, dz. cyt., s. 520: „Asimismo, ve la necesidad de reformar el c. 209, añadiendo, quizás, la cláusula «etiam pro eo qui matrimonio assistit sine delegatione»”.

44 Por. F. R. Aznar Gil, *La revisión de la forma...*, dz. cyt., s. 521: „Además, se establecía que «defectus necessariae potestatis» no hacía inválido el matrimonio, con tal que se cumplieran dos condiciones: — que el sacerdote asistente no estuviera suspendo o prohibido de celebrar misa; y — que el matrimonio se celebrara en una iglesia u oratorio público”.

45 Por. F. R. Aznar Gil, *La revisión de la forma...*, dz. cyt., s. 523: „Si contigerit ut matrimonium contrahatur coram sacerdote, qui praescripta delegatione ad assistendum careat, matrimonium ex statuto huius Sacrosancti Concilii validum habendum erit, dummodo sacerdos non sit per sententiam excommunicatus vel interdictus vel suspensus aut talis declaratus, et matrimonium in Ecclesia vel oratorio publico celebretur”.

46 Por. F. R. Aznar Gil, *La revisión de la forma...*, dz. cyt., s. 524: „extender la competencia para asistir válidamente a un matrimonio por parte de todo sacerdote «dummodo sacerdos non sit notorie excommunicatus»”.

1562 ojców soborowych przy 427 głosach przeciwnych⁴⁷, przyjął zasadę ważnego i godziwego asystowania zgodnie z zasadą jurysdykcji terytorialnej, jednocześnie uzupełniając ją ważną deklaracją: „Małżeństwo zawarte wobec kapłana, przeciw przepisom prawa, deklarujemy jako ważne, o ile tylko na kapłana nie byłaby nałożona wyrokiem ani zadeklarowana kara ekskomuniki, interdymtu ani suspensy, a małżeństwo byłoby celebrowane w kościele lub kaplicy”⁴⁸.

Dyskusje nad formą kanoniczną przejął zespół konsultorów *De Matrimonio*, który był częścią komisji papieskiej zajmującej się rewizją Kodeksu prawa kanonicznego. Już w czasie pierwszej sesji w październiku 1966 roku przyjęto propozycję, aby „małżeństwo, zawarte wobec asystującego kapłana lub diakona, niewyposażonego w ważną delegację, przez Kościół było sanowane od momentu celebracji, dodając jednak trzy klauzule unieważniające, to jest: o ile małżeństwo zostanie zawarte w kościele lub publicznej kaplicy; o ile asystujący nie otrzymał zakazu, aby asystować przy zawieraniu małżeństwa; o ile zawierający są w dobrej wierze”⁴⁹.

W czasie jedenastej sesji tego zespołu, 9 listopada 1970 roku odbyła się dyskusja, w czasie której zarysowały się dwa stanowiska: jedno, aby pozostawić system tradycyjny, drugie, aby pozwolić na ważne asystowanie przy małżeństwie każdemu kapłanowi i diakonowi. Zwolennicy tego drugiego stanowiska sformułowali następującą propozycję kanonu: “*Matrimonium invalidum est nisi contrahantur assistentibus sacerdote aut diacono, vel persona rite delegata duobus testibus, secundum normam canonum qui sequuntur*”⁵⁰. Propozycja ta została odrzucona niewielką większością głosów⁵¹. Następnie w dniu 11 listopada komisja przegłosowała

47 Por. F. R. Aznar Gil, *La revisión de la forma...*, dz. cyt., s. 526.

48 F. R. Aznar Gil, *La revisión de la forma...*, dz. cyt., s. 525: „*Matrimonium contractum coram sacerdote, contra iuris praescripta, validum declaretur, dummodo sacerdos non sit per sententiam excommunicatus vel interdictus vel suspensus aut talis declaratus vel ab Episcopo prohibitus, et matrimonium in Ecclesia vel oratorio publico celebretur*”.

49 „*Communicationes*” 1 (1971), s. 79: „*Quapropter proponitur, ut matrimonium, contractum assistente sacerdote vel diacono, valida assistendi facultate non munito, ab Ecclesia in radice sanetur ab ipso momento celebrationis, tribus tamen additis clausulis irritantibus, scilicet: dummodo matrimonium celebretur in ecclesia vel in publico oratorio; dummodo assistens ab auctoritate ecclesiastica non fuerit prohibitus ne matrimonio assistat; dummodo contrahentes sint in bona fide*”.

50 „*Communicationes*” 33 (2001), s. 252.

51 Por. „*Communicationes*” 33 (2001), s. 252–253: „*Rev. mi Secretarius et Relator dicunt Consultores seligere debere sistema in hac materia sequendum: vel teneretur sistema tradizionale (norma nempe fundamentalis cum variis exceptionibus, sicut in schemate Rev.mi Relatoris) vel systema novum adhibentur in quo pro norma fundamantali habeatur quod omnes assistere possint matrimonio. Suffragatur utrum placet retinere sistema tradizionale necne. Placet 11; non placet 7*”.

wała możliwość udzielenia delegacji ogólnej⁵², a także dyskutowała nad propozycją jednego z konsultorów, aby z mocy prawa zezwolić każdemu biskupowi będącemu w komunii ze Stolicą Apostolską na ważne asystowanie przy zawieraniu małżeństw *ubique terrarum*. Takie rozwiązanie zostało jednak zdecydowanie odrzucone przez członków komisji⁵³. Potem członkowie *Coetus de matrimonio* pochylił się nad propozycją kanonu, która brzmiała podobnie do tej wypracowanej przez komisję soborową, czyli gwarantowała ważność małżeństwa nawet wtedy, gdy asystujący kapłan nie został delegowany, o ile nie miał on zakazu władzy kościelnej, a małżeństwo było zawarte w ramach świętego obrzędu w kościele lub kaplicy⁵⁴. Wielu konsultorów sprzyjało tej propozycji, gdyż dzięki takiemu rozwiązaniu z jednej strony można uniknąć nadużyć, z drugiej uratować ważność wielu małżeństw, które mogłyby być nieważne z powodu niezachowania warunków wymaganych do ważnej delegacji. Ponadto dzięki temu kanonowi otrzymuje się w momencie zawarcia małżeństwa dobro sakramentu, które zazwyczaj jest udzielane dopiero w momencie uważnienia małżeństwa⁵⁵. Podejmując tę myśl, zaproponowano sformułowanie, że Kościół w związku uważnia małżeństwo zawarte przed duchownym niemającym delegacji. Jeden z konsultorów zauważył także, że w tym przypadku Kościół raczej uzupełnia delegację z mocy samego prawa, niż uważnia *post factum* to małżeństwo, jednak inny zwrócił uwagę, że jest tu mowa o uważnieniu w wymiarze istotnym tej instytucji⁵⁶. Został odrzucony zapis, aby takie małżeństwo usiało być zawarte *ritu sacro*, a także ten, który uzależniał udzielenie sanacji od

52 Por. „Communicaciones” 33 (2001), s. 261.

53 Por. „Communicaciones” 33 (2001), s. 263–264. Ciekawa jest argumentacja, która zdecydowała za odrzuceniem tego pomysłu: „Exc. mus decimus Consultor et Rev. mus quintus Consultor dicunt contra talem facultatem ob stare rationem practicam, quia si daretur haec facultas, plures fideles vellent ut suo matruimonio assisteret Episcopus, ratione maioris pompae”.

54 Por. „Communicaciones” 33 (2001), s. 264: „Valet matrimonii contractus assistente sacerdote (vel diacono) qui delegatione caret, dummodo matrimonium celebratur (ritu sacro) in ecclesia vel oratorio publico et assistens ab auctoritate ecclesiastica non sit prohibitus ne matrimonio assistat”.

55 Por. „Communicaciones” 33 (2001), s. 264–265.

56 Por. „Communicaciones” 8 (1976), s. 45: „Alter item praefert condiciones obiectivas, attamen ipse notat aliquam contradictionem in eo quod in formula sermo sit de « sanatione in radice ». Sanatio enim supponit quandam retroactionem, dum in casu nostro habetur simultanea suppletio delegationis ex parte iuris, ita ut matrimonium sit validum inde ab initio. Contra hanc animadversionem est qui dicit quod sanatio de qua in canone etsi non sit posterior tempore, est natura posterior, ideoque conceptus sanationis in casu sustineri potest sine contradictione. Ceterum, addit alter Consultor, non omnes modalitates instituti sanationis in radice, prout est in C.I.C., applicari debent huic novo casui, sed tantum quod pertinet ad essentiam sanationis in radice applicari debet”.

dobrej wiary lub przekonania nupturientów⁵⁷. Pozostał natomiast wymóg zawierania małżeństwa w kościele lub kaplicy oraz braku zakazu asystowania ze strony władzy kościelnej⁵⁸.

W schemacie z 1975 roku przedstawiono do wyboru dwa możliwe sformułowania odpowiedniego kanonu i przedyskutowano je w 1977 roku.⁵⁹ Pierwsza wersja, która używa pojęcia *sanatio*, jest jasna i nie pozostawia wątpliwości odnośnie do ważności małżeństwa. Jednocześnie wydaje się stać w sprzeczności z niektórymi wcześniejszymi normami, które wymagały obecności ordynariusza, proboszcza lub delegowanego kapłana⁶⁰. Wydaje się, że lepiej w tym kontekście było powiedzieć po prostu, że ważne są małżeństwa *coram quolibet sacerdote vel diacono*⁶¹ pod pozostałymi warunkami. Inna część konsultorów podkreślała, że wprowadzenie błędu ogólnego w nowym sformułowaniu jest wystarczająco jasne dla usunięcia wątpliwości odnośnie do ważności małżeństwa z tytułu formy kanonicznej. Ta druga wersja została poddana głosowaniu i uzyskała niemal jednogłówną akceptację⁶². W ten sposób próba zagwarantowania ważności małżeństw, przy których asystuje kapłan nawet bez delegacji, została ograniczona do instytucji uzupełnienia władzy przez Kościół w przypadku zaistnienia błędu ogólnego.

57 Por. „Communicaciones” 8 (1976), s. 45.

58 Por. „Communicaciones” 33 (2001), s. 265–266: „Matrimonium contractum assistente sacerdote vel diacono, facultate assistendi carente, Ecclesia a momento celebrationis in radice sanat, dummodo matrimonium celebratur in Ecclesia vel oratorio publico et assistens ab auctoritate ecclesiastica non sit prohibitus ne matrimonium assistat”. Por. „Communicaciones” 33 (2001), s. 277, can. 1096 ter.

59 Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici recognoscendo, *Schema documenti pontificii quo disciplina canonica de sacramento recognoscitur*, Vaticano 1975: „can. 315 (novus). Matrimonium contractum assistente sacerdote vel diacono, facultate assistendi carente, Ecclesia a momento celebrationis in radice sanat, dummodo matrimonium celebratur coram duobus testibus in ecclesia vel oratorio et assistens ab auctoritate ecclesiastica non sit prohibitus ne matrimonio assistat. AUT Can. 315. In errore communi de facto aut de iure, itemque in dubio positivo et probabili, sive iuris sive facti, facultatem assistendi supplet Ecclesia”.

60 Por. „Communicaciones” 10 (1978), s. 90: „De prima formula placuit claritas, eo quod institutum sanationis nullum dubium admittit circa validitatem matrimonii, dummodo verificentur condiciones in canone statutae. Attamen de ipsa prima formula in luce posita est indoles artificialis et subtilis, quae substantialiter evacuatur vis praecedentis can. [...]”

61 „Communicaciones” 10 (1978), s. 90.

62 Por. „Communicaciones” 10 (1978), s. 90: “Alia ex parte Consultores notant institutum erroris communis, prout in nova formula descriptum (in errore communi de facto aut de iure... etc.) praebere sufficientem claritatem ad tollenda dubia de validitate matrimonii ratione formae. His omnibus perpensis, fit suffragatio an placeat altera formula can. 315: placet 6, non placet 1”.

3. Od obowiązującego prawa do projektu reformy

Ostatecznie kodeks z 1983 roku utrzymał poprzedni system jurysdykcji terytorialnej oraz podtrzymał tradycyjną normę, która z mocy prawa pozwala asystować tylko ordynariuszowi i proboszczowi miejsca⁶³. Został wprowadzony kanon zawierający przepis dotyczący jurysdykcji personalnej⁶⁴. Utrzymano system delegacji, wprowadzając niewątpliwe ułatwienie, jakim jest stała delegacja do asystowania przy zawieraniu małżeństw⁶⁵. Pod pewnymi warunkami nawet świecki może asystować przy małżeństwach⁶⁶, chyba, że są one zawierane z katolikami obrządku wschodniego⁶⁷. Pozostało też bez większych zmian prawo dotyczące formy nadzwyczajnej⁶⁸. Obowiązek formy kanonicznej obejmuje wszystkich ochrzczonych w Kościele katolickim lub do niego przyjętych, także wtedy, gdy tylko jedna ze stron zawierających małżeństwo jest katolikiem⁶⁹.

63 Por. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, Romae 1983 [dalej: CIC] can. 1108 § 1: „Ea tantum matrimonia valida sunt, quae contrahuntur coram loci Ordinario aut parochio aut sacerdote vel diacono ab alterutro delegato qui assistant, necnon coram duobus testibus, secundum tamen regulas expressas in canonibus qui sequuntur, et salvis exceptionibus de quibus in cann. 144, 1112, § 1, 1116 et 1127, §§ 1–2”. Zob. także L. Chiapetta, *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica e concordataria*, Roma 1990, s. 279; V. De Paolis, *Forma canonica*, dz. cyt., s. 518–519.

64 Por. CIC can. 1110: „Ordinarius et parochus personalis vi officii matrimonium solummodo eorum valide assistant, quorum saltem alteruter subditus sit intra fines suae dicionis.

65 Por. CIC can. 1111, § 1: „Locum Ordinarius et parochus, quamdiu valide officio funguntur, possunt facultatem intra fines sui territorii matrimoniis assistendi, *etiam generalem*, sacerdotibus et diaconis delegare, firmo tamen eo quod praescribit can. 1108 §3”. (podkreślenie własne). Por. CIC can. 137; can. 1111 § 2. Zob. także V. De Paolis, *Delega e supplenza di potestà per assistere al matrimonio*, „Periodica” 92 (2003), s. 471–472.

66 Por. CIC can. 1112 § 1: “Ubi desunt sacerdotes et diaconi, potest Episcopus dioecesanus, praevidio voto favorabili Episcoporum conferentiae et obtenta licentia Sanctae Sedis, delegare laicos, qui matrimoniis assistant, firmo praescripto can. 1108 §3”. Zob. R. Gosiewski, *Zawarcie małżeństwa coram assistente laico (kan. 1112)*, „Roczniki Nauk Prawnych” 27 (2017) nr 3, s. 127–143.

67 Por. CIC can. 1108 § 3: „Solut sacerdos valide assistit matrimonio inter partes orientales vel inter partem latinam et partem orientalem sive catholicam sive non catholicam”.

68 Por. CIC can. 1116 § 1: „Si haberi vel adiri nequeat sine gravi incommodo assistens ad normam iuris competens, qui intendunt verum matrimonium inire, illud valide ac licite coram solis testibus contrahere possunt: 1° in mortis periculo; 2° extra mortis periculum, dummodo prudenter praevideatur earum rerum condicionem esse per mensem duraturam”. Por. CIC can. 1116 § 2–3. Zob. V. De Paolis, *Forma canonica*, dz. cyt., s. 522.

69 Por. CIC can. 1117: „Statuta superius forma servanda est, si saltem alterutra pars matrimonium contrahentium in Ecclesia catholica baptizata vel in eandem recepta sit, salvis praescriptis can. 1127, § 2”.

Należy także przypomnieć, że przepis dotyczący możliwości aplikacji zasady *Ecclesia supplet* w przypadku błędu ogólnego lub prawnego, wątpliwości pozytywnej lub prawnej do upoważnienia do asystowania przy zawieraniu małżeństw znajduje się teraz w księdze norm ogólnych, razem z uzupełnieniem władzy rządzenia oraz innych uprawnień⁷⁰. W doktrynie kanonicznej zostało przyjęte, że błąd ogólny w sprawie asystowania do małżeństwa może zaistnieć z łatwością w przypadku wyraźnego, choć pozornego tytułu asystowania przy małżeństwie (np. proboszcza, który nieważnie objął swój urząd, jednak wiedza o tym nie jest rozpowszechniona) albo w przypadku wady ogólnej delegacji. Jednak taki błąd ogólny raczej nie wystąpi w przypadku braku lub wady delegacji otrzymanej do konkretnego małżeństwa przez kapłana rzadko występującego w tej wspólnoty⁷¹. Są autorzy, którzy opowiadają się za szerszym rozumieniem błędu ogólnego w przypadku zawierania małżeństw⁷², jednak według jurysprudencji rotalnej, kiedy brakuje koniecznej delegacji do konkretnego małżeństwa, powinno zostać ono orzeczone jako nieważne *ob formae defectum*, nawet gdyby szafarz miał subiektywne przekonanie o wystąpieniu zasady *Ecclesia supplet*⁷³. Ta dość restrykcyjna interpretacja stosowana przez sądy kościelne sprawia, że włączenie do kan. 144 uzupełnienia upoważnienia do asystowania przy zawieraniu małżeństw często nie przyczynia się do uniknięcia ich nieważności z powodu braku formy.

⁷⁰ Por. CIC can. 144: „§ 1 In errore communi de facto aut de iure, itemque in dubio positivo et probabili sive iuris sive facti, supplet Ecclesia, pro foro tam externo quam interno, potestatem regiminis executivam. § 2. Eadem norma applicatur facultatibus de quibus in cann. 882, 883, 966, et 1111, § 1” (podkreślenie własne).

⁷¹ Por. V. De Paolis, *Delega e supplenza...*, dz. cyt., s. 489: „l'errore comune può accadere con facilità nel caso della supplenza della potestà ordinaria, in quanto è il caso classico nel quale esiste anche un titolo colorato o stimato; ma è anche facile nel caso della potestà delegata generale o ad universitatem casum, in quanto hanno il presupposto che si tratta di un sacerdote che abitualmente ha la facoltà di assistere al matrimonio; è facile pertanto che la comunità, vedendolo assistere ad un matrimonio, creda ce egli abbia la facoltà. Più difficile si presenta il caso della delega speciale, specialmente se si tratta di un sacerdote la cui presenza nella comunità è molto rara e comunque solo per il caso concreto. In questa ipotesi non si vede infatti come possa realizzarsi il fatto capace di indurre in errore la comunità”.

⁷² Zob. M. A. Ortiz, *La supplenza di facoltà per assistere al matrimonio nella giurisprudenza coram Stankiewicz*, w: „*Iustitia et Iudicium*” *Studi di Diritto...*, dz. cyt., s. 967–990.

⁷³ Por. *Coram Stankiewicz*, 15 grudnia 1992, w: S. Romana Rota, *Decisiones seu sententiae selectae*, vol. 84, Città del Vaticano 1995, s. 672, nr 16: „Suppletio enim [...] obvenit tantum in casu defectus facultatis ordinariae vel facultatis delegatae generalis, minime vero in casu delegationis particularis [...]”; *Coram Pompedda*, 14 lutego 1997, w: S. Romana Rota, *Decisiones seu sententiae selectae*, vol. 89, Città del Vaticano 2002, s. 108, nr 11: „[...] errorem communem non posse spectare factum singulare, sed respicere debet fundamentum iurisdictionis, quae supponitur in aliquo, cum de facto desit” .

W świetle wszystkiego, co zostało wcześniej powiedziane, autor niniejszego studium pragnie powrócić do postulatu zmian oraz uproszczenia formy kanonicznej wymaganej do zawarcia małżeństwa, postulowanej już przez ojców Soboru Watykańskiego II, a podjętej przez część konsultorów prac nad rewizją kodeksu. Reforma, którą w świetle historycznych dyskusji chciałbym powtórnie zaproponować, polegałaby na udzieleniu przez prawodawcę władzy do asystowania przy zawieraniu sakramentu małżeństwa wszystkim kapłanom (prezbiterom i biskupom), przy zachowaniu wypracowanych powyżej zasad celebrowania tego sakramentu w kościele lub kaplicy przez kapłana, któremu władza kościelna tego wyraźnie nie zabroniła. Natomiast zgoda proboszcza lub ordynariusza miejsca zawarcia małżeństwa byłaby wtedy wymagana do godziwości, jak to jest dzisiaj z własnym proboszczem małżonków, na mocy kan. 1115 Kodeksu prawa kanonicznego.

Taka reforma byłaby zgodna ze zmysłem wiary ludu Bożego, który uważa za małżeństwo sakramentalne związek zawierany w kościele w obecności kapłana, bez wchodzenia w subtelności dotyczące jurysdykcji oraz delegacji. Reforma ta pozwoliłaby także uniknąć nieważności małżeństwa spowodowanej przez nieuwagę, ignorancję lub błąd szafarzy⁷⁴. Obecnie nie gwarantuje tego ani zbyt ściśle interpretowana zasada uzupełnienia przez Kościół brakującego uprawnienia, ani dyspensa, której dwóm katolikom nie można udzielać poza niebezpieczeństwem śmierci⁷⁵. Tymczasem wierny, który zawiera małżeństwo mieszane ze stroną prawosławną, jest zobowiązany do formy kanonicznej tylko co do godziwości⁷⁶, podczas gdy w małżeństwie dwóch katolików – co do ważności.

⁷⁴ Taka też była intencja ojców soboru watykańskiego II, jak przypominano podczas dyskusji nad rewizją kodeksu por. „Communicationes” 33 (2001), s. 264: “Rev. mus Secretarius meminit labores Commissionis praeparatoriae Concilii Vat. II circa hanc questionem. Patres admiserunt propositionem huius canonis ad vitanda scandala et admirationes ob declarationes nullitatis rationae assistentiae sacerdotis non delagati”.

⁷⁵ Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, *De dispensatione a forma canonica matrimonii*, Responsum ad dubium, „Acta Apostolicae Sedis” 77 (1985), s. 771: „D. Utrum extra casum urgentis mortis periculi Episcopus dioecesis, ad normam can. 87, § 1, dispensare valeat a forma canonica in matrimonio duorum catholicorum. R. Negative”. Zob. W. Góralski, *Dyspensa od formy zawarcia małżeństwa w świetle nowego kodeksu prawa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 31 (1988) 1–2, s. 87–99.

⁷⁶ Por. CIC can. 1127 § 1: „Ad formam quod attinet in matrimonio mixto adhibendam, serventur praescripta can. 1108; si tamen pars catholica matrimonium contrahit cum parte non catholica ritus orientalis, forma canonica celebrationis servanda est ad liceitatem tantum; ad validitatem autem requiritur interventus sacerdotis, servatis aliis de iure servandis” (podkr. własne).

Warto przypomnieć, że najważniejszy sakrament, jakim jest chrzest święty, nie musi być udzielony przez proboszcza miejsca, ale zgodnie z kan. 861 Kodeksu prawa kanonicznego ważne udziela go każdy diakon, prezbiter i biskup. Oczywiście proboszcz musi zatroszczyć się o przygotowanie rodziców i chrzestnych, a także o zapisanie chrztu w odpowiedniej księdze. Wydaje się, na zasadzie analogii, że można by pozwolić na asystowanie przy ślubie każdemu kapłanowi nieznajdującemu się w karach kościelnych, a pozostawić księdzu proboszczowi sprawę spisania protokołu i przeprowadzenia pozostałych czynności potrzebnych do zawarcia małżeństwa, a także dokonania odpowiednich zapisów oraz przekazania informacji już po zawarciu małżeństwa. Skoro Kościół nie boi się stosować takiej zasady do najważniejszego sakramentu, jakim jest chrzest, może wyciągnąć stąd wnioski dla asystowania przy sakramencie małżeństwa. W świetle debat na soborach trydenckim i watykańskim II nie wydaje się słuszne, aby ograniczać *ius matrimonii* bardziej, niż jest to konieczne.

Zakończenie

Forma kanoniczna małżeństwa pozostaje w dzisiejszym systemie kanonicznym elementem, który warunkuje ważność sakramentu. Warto jednak pamiętać, że jest to element dodany przez prawodawcę kościelnego jako wymóg, który należy zachować, a nie istotna i niezmienna cecha samego małżeństwa. Dlatego warto rozmawiać nad możliwymi zmianami w formie kanonicznej. Dyskusje nad redakcją i rewizją kodeksu, a także opinie ojców Soboru Watykańskiego II wnoszą tutaj unikalne światło. W powyższym studium został wyeksponowany jeden ważny postulat mocno obecny w tych dyskusjach – dotyczący reformy, a w zasadzie uproszczenia formy kanonicznej zawierania małżeństwa. Autor jest przekonany, że wprowadzenie jako warunku do ważnego zawarcia małżeństwa obecności jakiegokolwiek asystującego kapłana wolnego od zakazów władzy kościelnej, w połączeniu z wymogiem celebrowania małżeństwa w miejscu świętym przyczyniłoby się do większego zrozumienia prawa kościelnego i jaśniejszego ukazania prawdy sakramentu małżeństwa.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

1. Archivo Segreto Vaticano, *Commissione Cod. Diritto Canonico*, teczki 55–56.
2. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Romae 1917
3. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, Romae 1983.
4. „Communicationes” 1 (1968); 8 (1976); 10 (1978); 33 (2001).
5. *Congregazione particolare del 4 giugno 1906*, w: Archivo Segreto Vaticano, *Commissione Cod. Diritto Canonico*, teczka 56.
6. *Consulta Parziale del 8 marzo 1906; del 15 marzo 1906; del 22 marzo 1906; del 29 marzo 1906*, w: Archivo Segreto Vaticano, *Commissione Cod. Diritto Canonico*, teczka 55.
7. *Coram Stankiewicz*, 15 grudnia 1992, w: S. Romana Rota, *Decisiones seu sententiae selectae*, vol. 84, Città del Vaticano 1995, s. 664–679.
8. *Coram Pompedda*, 14 luty 1997, w: S. Romana Rota, *Decisiones seu sententiae selectae*, vol. 89, Città del Vaticano 2002, n. 16, s. 103–113.
9. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, *De dispensatione a forma canonica matrimonii*, Responsum ad dubium, „Acta Apostolicae Sedis” 77 (1985), s. 771.
10. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici recognoscendo, *Schema documenti pontificii quo disciplina canonica de sacramento recognoscitur*, Vaticano 1975.
11. Sacra Congregatio Concilii, Decreto *Ne temere*, 2 aug. 1907, w: *Codex Iuris Canonici Fontes*, vol. 6, a cura di P. Gasparri, Romae 1932, nr 4340, s. 867–870.
12. Schemat I-IV *De forma matrimonii*, w: Archivo Segreto Vaticano, *Commissione Cod. Diritto Canonico*, teczka 55.
13. Sobór Trydencki, *Sesja XXIV. Kanony o reformie małżeństwa*, cap. 1, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2005, s. 720–725.

Literatura

14. Aznar Gil F. R., *La revisión de la forma canonica del matrimonio en el Concilio Vaticano II*, „Revista Española de Derecho Canonico” 38 (1982) s. 507–534.
15. Chiapetta L., *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica e concordataria*, Roma 19903.
16. De Paolis V., *Forma canonica*, w: *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, a cura di C. Corral Salvador, V. De Paolis V., G. Ghirlanda, Milano 1993, s. 516–523.

17. De Paolis V., *Delega e suppleza di potestà per assistere al matrimonio*, „Periodica” 92 (2003), s. 455-496
18. Gosiewski R., *Zawarcie małżeństwa coram assistente laico (kan. 1112)*, „Roczniki Nauk Prawnych” 27 (2017) nr 3, s. 127-143.
19. Góralski W., *Dyspensa od formy zawarcia małżeństwa w świetle nowego kodeksu prawa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 31 (1988) 1-2, s. 87-99.
20. Gromnicki T., *Forma zawierania zaręczyn i małżeństw według dekretu „Ne temere” z dnia 2 sierpnia 1907 roku z uwzględnieniem prawa austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego*, Kraków 1910.
21. Jedin H., *Storia del Concilio di Trento*, t. 3, t. 4/2, Brescia 20103.
22. Kroczek P., *Does obligatory canonical form of marriage contribute to „salus animarum”?*, „Folia Canonica” 12 (2009), s. 23-30.
23. Kroczek P., *Ocena „raison d’être” norm dotyczących kanonicznej formy zawarcia małżeństwa w warunkach polskiego prawa cywilnego. Przyczynek do dyskusji*, „Analecta Cracoviensia” 41 (2009), s. 469-481.
24. Kroczek P., *Should canonical form still be required for the validity of the marriage? The future of can. 1108 CIC 1983*, w: „Iustitia et Iudicium”. *Studi di diritto matrimoniale e processuale in onore di Antoni Stankiewicz*, a cura di J. Kowal, J. Llobell, Città del Vaticano 2010, s. 857-879.
25. Majer P., *Znaczenie kanonicznej formy małżeństwa*, „Annales Canonici” 11 (2015), s. 135-155.
26. Moneta P., *Il matrimonio*, w: *Il diritto nel mistero della Chiesa*, t. 3, Roma 2004, s. 187-317.
27. Ortiz M. A., *La suppleza di facoltà per assistere al matrimonio nella giurisprudenza coram Stankiewicz*, w: „Iustitia et Iudicium”. *Studi di Diritto matrimoniale e processuale canonico in onore di Antoni Stankiewicz*, a cura di J. Kowal, J. Llobell, t. 2, Città del Vaticano, 2010, s. 967-990.
28. Rapacz J., *Zwyczajna forma zawarcia małżeństwa według Kodeksu Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 41 (1998) 1-2, s. 239-258.
29. Sosnowski A., *Impedimentum clandestinitatis. Kształtowanie się kanonicznej formy zawarcia małżeństwa*, „Annales Canonici” 13 (2017), s. 295-334.

SUMMARY

Canonical form of concluding marriage – historical perspective and proposal of reform

Canonical form of matrimony, required for its validity, was introduced by the *Tametsi* decree of the Council of Trent (1563). Since this important norm had never covered the entire Church, at the beginning of the 20th century took place a discussion about new provisions. That new law, named *Ne temere*, was promulgated in 1907, on demand of Pius X as a decree of the Congregation of Council. Despite its being well thought over, during the proceedings of the Second Vatican Council and the subsequent revision of the Code, there were proposed numerous drafts of changes. Finally, the current law has mainly preserved its original rule of territorial authority of the assisting parish priest. There has been ongoing discussion in canonical literature regarding the necessity of reforming the canonical form of marriage. In this context, having analyzed 20th century historical discussions, the author supports one of the proposed solutions. While it is advisable to maintain the requirement of the canonical form for the validity of marriage, it would be sufficient to conclude matrimony in the presence of any ordained priest. This solution would be understood for the faithful and guarantee the sacramental character of marriage. This proposal would comply with regulations regarding other sacraments, including baptism. Finally, the postulated reform could help to avoid invalidity of marriage due to negligence or ignorance of the clergy.

Keywords: matrimony, sacrament of marriage, canonical form of marriage, canonical codification, revision of the Code of Canon Law

Forma kanoniczna zawierania małżeństwa – spojrzenie historyczne i projekt reformy

Kanoniczna forma zawarcia małżeństwa, wymagana do jego ważności, została wprowadzona przez dekret *Tametsi* Soboru Trydenckiego (1563). Z uwagi na fakt, że ta ważna norma prawa kanonicznego nigdy nie obowiązywała w całym Kościele, na początku XX wieku miała miejsce dyskusja odnośnie do nowych rozwiązań. To nowe prawo, zwane *Ne temere*, zostało ogłoszone w 1907 roku na polecenie papieża Piusa X, jako dekret Kongregacji Soboru. Chociaż było to prawo całościowe i dobrze przemyślane, podczas Soboru Watykańskiego II i późniejszej rewizji

Kodeksu prawa kanonicznego zostały zaproponowane liczne projekty zmian. Ostatecznie obowiązujące normy zasadniczo utrzymał zasadę kompetencji terytorialnej asystującego duchownego. Obecnie ma miejsce dyskusja w literaturze kanonistycznej odnośnie do potrzeby zreformowania kanonicznej formy małżeństwa. W tym kontekście po przeanalizowaniu dwudziestowiecznych dyskusji autor wspiera jedno z zaproponowanych rozwiązań. Podczas gdy utrzymuje się wymóg formy kanonicznej do ważności małżeństwa, należałoby wprowadzić możliwość zawierania małżeństwa przed jakimkolwiek wyświęconym kapłanem. To rozwiązanie byłoby zrozumiałe dla wiernych i gwarantowałoby sakramentalny charakter małżeństwa. Propozycja współgra z innymi normami prawnymi dotyczącymi sakramentów, łącznie z chrztem. Wreszcie postulowana reforma pomogłaby uniknąć nieważnych małżeństw spowodowanych zaniedbaniem lub niewiedzą duchownych.

Słowa klucze: małżeństwo, sakrament małżeństwa, kanoniczna forma małżeństwa, kodyfikacja prawa kanonicznego, rewizja kodeksu prawa kanonicznego